

Логічні відношення між поняттями

Прохоренко Я.Ю. ФБ-95

У логіці всі поняття за змістом поділяються на: порівнянні і непорівнянні.

Порівнянні поняття - це поняття, які мають спільні родові ознаки.

Наприклад, для понять "троянда" і "тигр" можна встановити спільну родову ознаку: "бути живим створінням". Ці поняття є порівнянними.

Непорівнянні поняття - це поняття, які не мають спільних родових ознак.

Для понять "музика" і "потяг" навряд чи можна знайти спільну родову ознаку. Ці поняття є непорівнянними.

Певні відношення можна встановити лише між порівнянними поняттями.

Порівнянні поняття поділяють на: сумісні і несумісні.

Сумісні поняття - це поняття, які мають спільні елементи обсягу, тобто їх обсяги повністю або частково співпадають.

Несумісні поняття - це поняття, які не мають спільних елементів обсягу, тобто їх обсяги не співпадають.

Відповідно до цього поділу понять у логіці відрізняють типи відношень між сумісними поняттями і типи відношень між несумісними поняттями.

Розглянемо їх докладніше.

Типи відношень між сумісними поняттями

Існує три типи відношень між сумісними поняттями:

відношення тотожності;

відношення підпорядкування;

відношення перетину.

1. Відношення тотожності

Відношення тотожності існує між поняттями, які хоча й мають різний зміст, але обсяги яких повністю співпадають.

Ще одним прикладом відношення тотожності може служити така пара понять:

А - "стаття 186 Кримінального кодексу України" і В - "стаття, що передбачає відповідальність за грабіж".

Зазначимо, що тотожні поняття не слід плутати з абсолютними синонімами, які є різними термінами, що мають однаковий смисл і денотат (наприклад, "мовознавство" і "лінгвістика"; "правознавство" і "юриспруденція"). Абсолютні

синоніми фіксують одне й те саме поняття, а для встановлення певних відношень необхідно мати, принаймні, два поняття (а не два різних терміни).

2. Відношення підпорядкування

Відношення підпорядкування існує між родовим поняттям і поняттям, що є одним з видів цього роду. Тобто йдеться про два поняття, обсяг одного з яких становить частину обсягу іншого поняття (включається в обсяг іншого поняття, однак не вичерпує його).

За обсягом видове поняття В є вузким, ніж родове поняття А, але за змістом видове поняття В включає в себе родове поняття А.

Відношення підпорядкування не характеризує поняття, які виражають співвідношення частини й цілого, бо між такими поняттями відсутній родовидовий зв'язок. Наприклад, такі пари понять, як "книга" і "сторінка книги", "район міста" і "місто", "університет*" і "юридичний факультет", не знаходяться у відношенні підпорядкування.

Поняття, що перебувають у відношенні підпорядкування, - такі два поняття, обсяг одного з яких повністю входить до обсягу другого, а обсяг другого - лише частково до обсягу першого.

У такому відношенні перебувають поняття "поет" і "митець", "нейтрон" і "елементарна частка", "адвокат" і "юрист".

Перші в перелічених парах понять називаються підпорядкованими, а другі - підпорядковуючими. Вони співвідносяться як вид і рід. Це відношення треба відрізнити від іншого відношення - частини і цілого. Так, поняття "хвойний ліс" і "ліс" перебувають у відношенні підпорядкування, а "дерево" і "ліс" - у відношенні частини і цілого. Ці поняття несумісні, оскільки жодне дерево не є лісом, а ліс - деревом.

3. Відношення перетину

Відношення перетину існує між поняттями, обсяги яких частково співпадають. Маються на увазі такі поняття, до обсягів яких включаються спільні елементи, однак обсяг кожного з цих понять включає також предмети, що не є елементами обсягу іншого поняття-Спільні елементи обсягів понять А і В є носіями ознак обох понять.

Типи відношень між несумісними поняттями

Існує три типи відношень між несумісними поняттями:

відношення співпідпорядкування;

відношення протилежності;

відношення протиріччя.

1). Відношення співпідпорядкування

Відношення співпідпорядкування існує між поняттями, які є різними видами одного роду. У даному випадку обсяги видових понять не співпадають і повністю включаються до обсягу родового поняття.

2). Відношення протилежності (контрарності)

Протилежні поняття - порівнянні несумісні поняття, видові ознаки яких взаємно виключаються.

Відношення протилежності існує між поняттями, зміст яких відрізняється найвищою мірою, тобто:

сума обсягів протилежних понять не вичерпує обсягу родового поняття;

обсяги таких понять є двома крайніми видами в множині видів, які виділяються в межах певного роду (певного універсуму) на підставі якоїсь ознаки;

одне з таких понять містить в собі ознаки, які не просто заперечують ознаки іншого поняття, а замінюють їх на протилежні.

Зміст протилежних понять має спільну родову ознаку, тому вони й належать до співпідпорядкованих.

Обсяги двох протилежних понять не вичерпують обсягу родового стосовно них поняття. До обсягу відповідного родового поняття входить ще й обсяг третього, "проміжного". Так, поняття "білий" і "чорний" мають спільну родову ознаку - "бути кольором". А видові ознаки цих понять взаємно виключаються (жоден білий предмет не має ознак чорного). Разом з тим, крім білих і чорних, існують й інші предмети.

3). Відношення протиріччя, відношення суперечності (контрадикторності)

Відношення протиріччя існує між двома поняттями, які також є видами одного роду, але на відміну від відношення протилежності сума їх обсягів повністю вичерпує обсяг родового поняття, а зміст одного з них просто заперечує зміст іншого.

Розглянуті вище відношення є базисними. За їх допомогою можна встановлювати відношення між декількома поняттями, до того ж ці відношення можуть бути різноманітними.

Так, наприклад, установимо відношення між такими поняттями: "юрист" (А), "депутат Верховної Ради" (В), "письменник" (С), "адвокат" (Б)

Суперечні поняття - порівнянні несумісні поняття, в одному з яких мисляться предмети з певними ознаками, а в другому - ті предмети відповідної предметної сфери, в яких ці ознаки відсутні, а наявність інших ознак у них не мислиться. Іншими словами, у відношенні суперечності перебувають позитивне і відповідне йому негативне (заперечне) поняття. На відміну від протилежних два суперечних поняття повністю вичерпують обсяг відповідного родового стосовно них поняття. Суперечні поняття, подібно до протилежних, співпідпорядковані. Вони є результатом дихотомічного поділу, чого не можна сказати про протилежні поняття.

Якщо нейтрально співпідпорядкованих понять може бути скільки завгодно, то кількість антагоністично співпідпорядкованих дорівнює двом. Два суперечних поняття вичерпують обсяг відповідного їм родового, а обсяг двох протилежних понять не вичерпує обсягу родового стосовно них поняття. В останньому мислиться ще одна, "проміжна", множина предметів, яка не відображається в жодному з протилежних понять.